

США ТА УКРАЇНА: УРОКИ ІСТОРІЇ, або ЯК РЕКОНСТРУЮВАЛИ АМЕРИКАНСЬКИЙ ПІВДЕНЬ

Неоголошена війна Росії проти України, закамуфльована під сепаратистський рух, вже давно стала секретом полішинеля для всього світу. Дедалі частіше виникає питання: що буде далі? Щодень чіткіше вимальовується можливий сценарій розвитку подій на Донеччині та Луганщині – їхнього приєднання до РФ не буде. Маріонеткових держав також не буде. Найімовірніше, що окуповані терористами території повернуться під юрисдикцію Української держави. У ЗМІ активно обговорюється питання, що робити з населенням, яке частково підтримало дії терористів-сепаратистів і російських окупантів? Автори публікацій досить часто пропонують скористатися досвідом денацифікації гітлерівської Німеччини та її сателітів після закінчення Другої світової війни. Певна логіка в цьому є, але існують неабиякі відмінності – йдеться насамперед про те, що переможеним зазнали поразки від зовнішнього противника – коаліції держав-союзників. Разом з тим, в історії відомі події, до певної міри аналогічні подіям на Сході України. Йдеться про Громадянську війну в США 1861–1865 рр.

У середині XIX століття США, до складу яких входив 31 штат, були прикладом перемоги демократії та прогресу: швидкими темпами зростала промисловість на Сході, розвивалось сільське господарство на Заході й Півдні.

Північ США – Нова Англія та середні Атлантичні штати – були головними центрами промисловості й торгівлі. Тут вироблялися текстильна продукція, деревина, машини й механізми, одяг, шкіра, вовняні вироби. Джерелом багатства Півдня були бавовна, цукор, тютюн, рис, вирощування яких здійснювалось із застосуванням праці рабів-афроамериканців.

Плантатори звинувачували підприємців Півночі у тому, що завдяки торгівлі бавовною зміцнюється економіка Півночі, а Південь занепадає. Натомість мешканці Півночі вважали, що причиною економічних проблем Півдня є рабство. Захисники рабства заявляли, що стосунки між власниками та рабами гуманніші, ніж між підприємцями та робітниками. Після того як у 1808 році заборонили ввозити рабів з Африки, їх по суті використовували як худобу: продавали, руйнували

сім'ї. Однак найбільше обурювало противників рабства порушення головного права кожної людини – права на свободу.

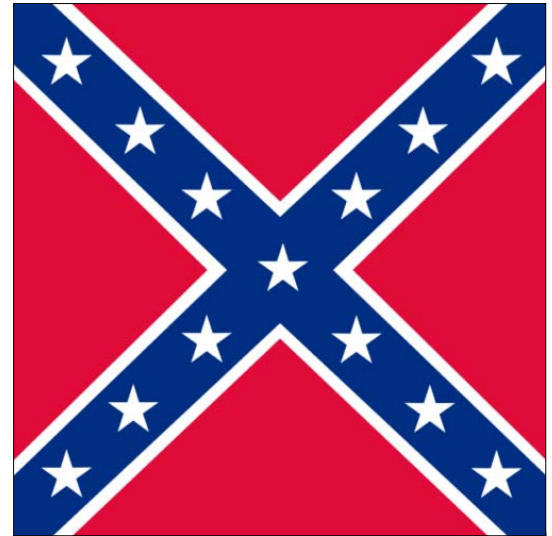
Подальший розвиток подій у США значною мірою пов'язаний з Авраамом Лінкольном (1809–1865) – громадським і політичним діячем, американським президентом у 1861–1865 рр. Як непримиренний противник рабства, він очолив війну північних штатів проти рабовласницького Півдня за збереження єдності США.

На президентських виборах 6 листопада 1860 року Лінкольна обрали президентом США. Як тільки підсумки виборів стали відомими, штат Південна Кароліна заявив про вихід із союзу і про припинення існування держави «Сполучені Штати Америки». Інші південні штати зробили те саме, а 4 лютого 1861 року сформували Конфедеративні Штати Америки зі столицею в Річмонді. Президентом обрали Джефферсона Девіса.

4 березня 1861 року президент Лінкольні склав присягу, а у вступній промові відмовився визнати розкол країни, розцінивши дії південних штатів як «юридично неправомірні». Лінкольні був принциповим противником рабства. Однак ще страшнішим за поширення рабства він вважав розпад країни.

Однак рабовласники Півдня не почули його закликів і 12 квітня 1861 року напали на федеральний форт Самстер. Гарнізон склав зброю і спустив прапор США. Через два дні Лінкольні оголосив Конфедеративні Штати в стані заколоту і закликав громадян захистити єдність країни. Це стало початком Громадянської війни 1861–1865 рр.

Агресивні кола Півдня мріяли про США як про єдину рабовласницьку державу. Водночас їх влаштувало й створення самостійної держави. Правлячі кола Півночі виступали проти рабства і не бажали відокремлення Півдня. Матеріальні та людські ресурси були на боці Півночі, яка складалася з 23 штатів з населенням у 22 млн осіб. На боці Конфедерації виступило 11 штатів з населенням 9 млн осіб. На Півночі були зосереджені підприємства з виробництва зброї та боєприпасів, одягу, значні запаси продовольства. Південь міг розраховувати лише на великий офіцерський корпус, значні запаси озброєння.

Прапор американських конфедератів

Прапор терористів так званої Новоросії

Північ не була готовою до війни. Більшість офіцерів регулярної армії перейшла на бік Конфедерації, тому довелося терміново формувати армію. Противники війни були і в державному апараті, вони всіляко перешкождали організаційним заходам адміністрації Лінкольна.

Бойові дії розгорталися з перемінним успіхом. У 1862 році в долині ріки Міссісіпі федеральні війська захопили порт Новий Орлеан. Однак цей успіх було зведено нанівець поразками у Вірджинії, де війська Півночі не змогли захопити столицю Конфедерації – Річмонд.

Президент Лінкольн провадив активну діяльність, спрямовану на організацію армії, залучення до боротьби нових верств населення. У травні 1862 року він видав закон про гомстпеди (садиба, ділянка), який давав право будь-якому громадянину країни, що не брав участі у боротьбі проти США, за плату в 10 доларів отримати ділянку землі 64 га на вільних землях. 1 січня 1863 року Лінкольн оголосив Прокламацію про звільнення рабів і закликав їх взяти участь у війні на боці Півночі. Таким чином, ліквідація рабства проголошувалася метою війни водночас зі збереженням цілісності США.

Початок 1863 року був невдалим для армій Півночі. Проте перемоги Конфедерації не були вирішальними. Перелом у війні настав влітку 1863-го. У липні армія Півдня зазнала поразки у битві поблизу Геттисбурга й відступила. Тоді ж армія генерала Гранта розгромила війська Конфедерації біля Віксбурга на березі Міссісіпі.

Людські та матеріальні ресурси Півдня вичерпувалися. Морська блокада південних штатів федеральним флотом виявилася ефективною і війська Півдня відчували гостру потребу в зброї, боєприпасах, продовольстві. Навесні 1864 року війська Півночі почали наступ на територію Джорджії. Генерал Грант наприкінці року оточив Річмонд. У лютому 1865 р. здалася Колумбія – столиця штату Південна Кароліна. 2 квітня здався гарнізон Річмонда, а через тиждень останній оплот

Конфедерації – місто Аппоматокс у штаті Вірджинія. Так завершилася Громадянська війна в США, в якій загинуло понад 600 тис. осіб.

Після перемоги авторитет А. Лінкольна ще більше зріс. У листопаді 1864 року його вдруге обрали президентом. Головною метою Лінкольна було відновлення США на основі рівноправності всіх штатів, тож президент закликав до великодушності до переможених. Однак 14 квітня 1865 року, коли країна святкувала завершення братовбивчої війни, у Вашингтоні, в театрі Форда, актор Дж. Бутс вчинив замах на президента, вистріливши йому в голову. Після цього вбивця вигукнув: «Так гинуть тирані. Південь відомщений!» Президент помер наступного дня.

У чому спорідненість подій Громадянської війни у США та подій на Донбасі? Насамперед у тому, що в обидвох випадках зафіксована спроба знищення політичної єдності країни. У випадку США йшлося про спробу виходу зі складу 31 штатів, що налічували 31 мільйон громадян, та створення окремої держави – Конфедеративних Штатів Америки, що складалася б з 11 штатів із населенням 9 мільйонів.

У випадку України спроба розділення країни все ще триває: незаконна анексія Криму Російською Федерацією, створення так званих «народних республік» на території Луганської та Донецької областей. Появі «ЛНР»

і «ДНР» передували окупаційні дії РФ в АРК, затим прихована й відверта допомога терористам-сепаратистам на сході України.

Якщо розглядати економічну складову протистояння у США в другій половині XIX століття, то чітко простежується, з одної сторони, лінія боротьби Півдня, який виступав за збереження рабства, тобто устрою, що унеможлиблює вільний розвиток особи, а значить і розвиток вільної (ринкової) економіки, а з іншої – боротьба громадян Півночі за вільну (ринкову) економіку, за вільний розвиток людської особистості, за цілковиту ліквідацію інститута рабства – страшного пережитку середньовіччя.

Щодо економічного підґрунтя протистояння на Донбасі, то тут також спостерігається спроба збереження (консервації) існуючої в Україні з часів президентства Кучми власності проросійки орієнтованого донецького олігархату, що маскується популістськими лозунгами та пропагандою способу життя періоду СРСР і надуманих переваг близькості з Росією. Цим фальшивкам протистоїть бажання активної частини громадян, передусім представників малого та середнього бізнесу, інтелігенції, фермерів, робітників та селян, утвердити принципи ринкової, конкурентної економіки, вільного розвитку особистості, незалежності від олігархату, відстояти європейські цінності та ідеали Майдану.

Ідеологічна боротьба у США періоду Громадянської війни зводилася до протистояння двох розумінь християнських цінностей – аболіціонізму Півночі, який не сприймав рабство у будь-якій його формі, та ревізіоністського сприйнятого християнства Півдня, де стосунки між господарем та рабом трактувались з патріархальних, сімейних засад, де господар виступає у ролі мудрого батька, охоронця рабів.

Промовистим є той факт, що сепаратисти Донбасу свій прапор запозичили у прибічників американської Конфедерації – незаконної псевдодержави, що виступала за збереження рабства. У цьому бачиться щось глибоко символічне – конфедерати виступали за рабовласницький устрій, а донецькі сепаратисти – за консервацію советської людини, тобто також за рабство, тільки у вишуканішій обгортці. Тому й символіка відповідна – реакційна, людиноненависна.

Якщо порівняти воєнне протистояння у США під час Громадянської війни, яке характеризувалось динамічним розвитком подій, і тривало понад чотири роки, то протистояння на сході

The Fight For The Colors Battle of Gettysburg, July 1 1863

України зараз можна умовно назвати позиційною війною між ворогуючими сторонами – між Українською державою та маріонетковими терористичними утвореннями під гучними назвами «ДНР» та «ЛНР», чіє півторарічне існування без військової підтримки Російської Федерації було б неможливе.

Нікому не відомо, скільки ще триватиме це протистояння. Та контури майбутнього замирення поступово проглядаються. РФ не бажає брати на себе тягар Донбасу – їй це не під силу ні політично – враховуючи позицію світового співтовариства – ні тим паче економічно. Торгівля сировиною (основа економіки РФ) є край ненадійною платформою для сучасної високорозвинутої країни.

У випадку Донбасу спостерігаємо запеклу боротьбу ідеології «фрускава міра» з демократичними засадами Української державності, яка за право бути у сім'ї вільних європейських народів змушена вести збройну боротьбу. З погляду сепаратистів-терористів, однією з причин конфлікту стала українська мова, яку вони всіляко переслідують. Відтак можна зробити висновок, що боротьба за український Донбас фактично є боротьбою за відновлення української мови на історичних українських землях, тобто мовний фактор до певної міри відіграє ту ж роль, що й проблема визволення рабів у США. Можна навести чимало прикладів звільнення з роботи українських активістів.

Свого часу марксист-ленінці всі питання суспільного життя зводили до питань економіки. Боротьба з українською мовою стала боротьбою за привилійоване становище російськомовного керівного прошарку. Не секрет, що на історичних землях Слобожанщини принципово україномовний громадянин не мав шансів на професійне зростання.

Дуже важливо пояснити громадянам, що упродовж століть українці були принижені, українська мова була упосліджена, особливо на Донбасі. Достеменними є факти постійного приниження українців – образливий вираз «хохляра» тут вважається нормальним, ні в кого не викликає ні здивування, ні обурення. Автору не раз доводилось чути у високих керівних кабінетах: «Нет такого языка! Перевести на російській!».

У високих київських кабінетах здається, що загравання з російськомовними громадянами – це шлях до гармонізації мовного простору України, а відтак держави. Це кардинальна

помилка. Політична. Конкретний приклад. В одному зі своїх виступів Президент Порошенко заявив (цитую приблизно): «Держана мова у нас буде тільки одна – українська. Але я зроблю все, щоб російськомовні громадяни не відчували на собі найменшого тиску». Це означає лише одне: російська мова нічим не буде обмежена, а державність української мови носитиме суто декларативний характер. При цьому далеко не всі російськомовні патріоти України цього прагнуть, адже російськомовними вони стали під тиском обставин. Більшість таких громадян свідомо йшла на боротьбу за незалежність України, а отже за українські цінності, незалежно від побутової мови.

Сучасна історія не знає прикладів добровільної здачі державою своєї території. Якщо це відбувається (радіше відбувалося у минулому), то практично завжди насильно, у результаті війни, або розпаду союзів і федерацій. Війну ми, дякувати Богу, не програємо, федерації у нас теж не було і не буде. Таким чином, існує реальна перспектива відновлення єдності Донбасу з Україною. Вже зараз треба позначати шляхи цього єднання, планувати цей процес, враховуючи історичні прецеденти.

Для сучасної України може стати в пригоді досвід Реконструкції американського Півдня (1865–1877) – комплексу політико-економічних заходів, виконавши які, громадяни США збе-

регли єдність своєї Батьківщини, а також поставили на чільне місце людську гідність афроамериканців – учорашніх рабів, які стали вільними громадянами. Нам треба уважно вивчити та врахувати складний дванадцятирічний шлях, який здолав ця країна. Якби на шляху Реконструкції все було гладко, її вдалося б втілити значно швидше. Як планувалась та проходила Реконструкція Півдня? Які заходи дали найбільшу ефективність? Які були досягнення і помилки?

Напередодні смерті Лінкольна оголосив свій план Реконструкції – відновлення діяльності союзу на принципі рівних прав, проведення значних перетворень на Півдні. Він вважав, що переважна більшість жителів Півдня ніколи юридично не виходила з союзу, а була введена в оману окремими людьми. Отже, війну спричинили ці люди, тому урядові США доведеться мати справу саме з ними, а не зі штатами в цілому. Треба зазначити, що активні прибічники Півдня під час війни були позбавлені громадянських та політичних прав. Таким чином, якщо громадяни Півдня сформулюють власні органи влади, лояльні до федерального уряду та президента, то вони будуть визнані федеральним урядом.

У чому полягають відмінності між ситуацією в США та Україні?

Якщо найбільш дражливим питанням, що призвело до протиборства у США було питання рабства, то на сході України таким питанням багато в чому було питання української мови.

На сході України тривають повномасштабні військові дії, які чомусь називаються антитерористичною операцією. У США була справжня війна.

Під час Громадянської війни США активні прибічники Півдня масово були позбавлені громадянських та політичних прав. В Україні за сепаратизм-тероризм карають лише найбільш активних осіб, які вчинили злочини. Про позбавлення прав за антидержавну, заколотницьку позицію не йдеться. Тобто, найбільша демократія світу нещадно карала заколотників – законно та справедливо, а демократична Українська держава впритул не бачить явних злочинів.

Після смерті Лінкольна його програму мав реалізувати віце-президент Б. Джонсон. У травні 1865 року він видав указ про амністію, який повернув південним плантаторам громадянські та політичні права, їхню власність, але без рабів. Тобто активним заколотникам було повернуто всі права, що було великою помилкою. В Україні питання про позбавлення якихось прав за-

колотників навіть не обговорювалось.

У грудні 1865 року Конгрес США ратифікував 13-ту поправку до Конституції, яка забороняла рабство на території Сполучених Штатів. До кінця року в південних штатах були проведені вибори місцевої адміністрації в яких місцева політична еліта, тобто колишні заколотники, брали активну участь. Відбувався також процес ратифікації 13-ї поправки. Відбулися також вибори представників штатів до федерального законодавчого органу. Як і слід було чекати, серед новообраних законодавців було чимало колишніх активних учасників війни на боці Півдня. Тобто заколотники стали депутатами Конгресу. Аналогічна ситуація спостерігається і у нас – колишні регіонали стали народними депутатами, зайняли крісла у Верховній Раді. А що ж у США?

Конгресмени на чолі з республіканцем Стівенсоном не допустили (!) новообраних депутатів-заколотників до залу засідань, з дуже чітким поясненням. Але чому у Верховній Раді засідають депутати-сепаратисти? Мабуть тому, що Україна – найбільша демократія у світі?

Ба більше, вони (конгресмени на чолі зі Стівенсоном) запропонували виробити новий план Реконструкції Півдня. Він був розроблений за кілька місяців і значно відрізнявся від проекту Лінкольна, був більш реалістичний, більш радикальний, позбавлений ідеалізму.

Головним у цьому плані було прийняття 14-ої поправки до Конституції США, яка забороняла колишнім лідерам Конфедерації обіймати відповідальні посади (в Україні такої заборони, на жаль, немає) і, що дуже важливо, урівнювала темношкірих громадян у правах з білими.

Початок реалізації нового плану почався з того, що практично всі південні штати, за винятком Теннессі, після прийому Конгресом 14-ої поправки до Конституції США відмовилися її ратифікувати, це було зумовлено тим, що в більшості південних штатах були прийняті окремі закони (це допускається Конституцією США), що обмежували права темношкірого населення, зокрема права власності на землю, свободу переміщення тощо. Ситуація вимагала рішучих дій, аж до оголошення на території Півдня воєнного стану. 1867 року Конгрес США, всупереч волі адміністрації південних штатів, поділив їх на п'ять округів і запровадив воєнний стан. Причому, що важливо, воєнні дії тоді не велись!

Навіть при відсутності воєнних

дій влада США вдалася до рішучих кроків, аж до оголошення воєнного стану. Влада не йшла на жодні компроміси з принципових питань, вела чітку державницьку лінію, діяла у правовому полі, що і привело до перемоги. Натомість в Україні воєнний стан досі не запроваджено.

Конгрес змусив Південь прийняти 14-ту поправку і надати темношкірому населенню виборчі права. Цю поправку південні штати ратифікували наступного року. Через рік Конгрес прийняв 15-ту поправку до Конституції США, яка передбачала, що виборчі права громадянина США не можуть бути обмежені кольором шкіри, расою або колишнім рабським станом. 1870 року цю поправку ратифікували південні штати. Тим самим план Реконструкції було виконано.

У питанні економіки на південні штати було поширено закон 1862 р. про гомстеди, хоча переважна більшість темношкірого населення власниками землі не стали. Фермерське господарство сімейного типу розвивалося за рахунок переселення сюди вихідців із північних штатів. Революційного переділу власності не було, хоча частину великих плантацій дробили й розпродавали за борги. Деякі плантації перейшли до нових власників. Темношкірі американці працювали на плантаціях, але тепер уже в ролі батраків або орендарів. Колишні плантатори-рабовласники перетворювалися на підприємців та комерсантів, пристосовувалися до нових умов господарювання.

Отже, якщо влада США рішуче підірвала економічну основу сепаратизму, то в Україні олігархічні клани, у тому числі й донецькі, здебільшого зберігають свою потугу, що ніяк не сприяє перемозі нашої держави над агресором.

У США після завершення Реконструкції практично зникли відмінності між Північчю та Півдем. В Україні про це навіть не ведеться мови, навпаки, акцентується на відмінностях: ведуться перемовини на найвищих рівнях про надання «особливого статусу» окупованим територіям, надання «особливого статусу» російській мові. Тобто українська влада йде на поступки у принципових питаннях, чого не робила влада США.

Безумовно, досвід Реконструкції американського Півдня треба ретельно аналізувати, враховуючи досягнення та помилки цього важливого періоду історії людства.

Анатолій КРАВЧЕНКО,
кандидат технічних наук,
м. Павлоград